

Het verband tussen onderwijs en beroepshoogte voor vrouwen en mannen in Nederland in 1979

Ruud Luijkx, Anneke van Doorne-Huiskes en Wout Ultee*

Summary

The effect of educational attainment on level of occupation for women and men in the Netherlands in 1979

This article presents a secondary analysis of the Labour Force Survey 1979. Gender differences in the effect of education on level of occupation were found: returns to education in terms of occupational prestige for women are smaller than for men. These differences do not disappear when holding constant for work-experience variables or when specifying for marital status and presence of children.

Within occupational groups no substantial association was found between the percentage of women in an occupational group and (1) the occupational level of men; (2) the differences in the occupational level between women and men and (3) the effect of educational attainment on occupational level.

1. Onderzoeksvragen

In dit artikel wordt een empirisch antwoord gezocht op drie vragen over verschillen in beroepsniveau tussen mannen en vrouwen in Nederland in 1979. De vastgestelde verbanden beogen een vergelijkingsmaatstaf te zijn voor onderzoeken die op eerdere of latere tijdstippen betrekking hebben.

De eerste onderzoeksvraag kan worden gezien tegen de achtergrond van de theorie van de industriële samenleving uit de sociologie (Goldthorpe,

* Vakgroep Theoretische Sociologie en Methodenleer, Faculteit Sociale Wetenschappen (RUU). Het onderzoek maakt deel uit van het project *Onderzoek betreffende vrouwen en bereikte beroepshoogte: onbedoelde sociale gevolgen van individuele handelingen* (50-196), dat door de Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek (ZWO) wordt gesubsidieerd.

1964). Eén van haar hypothesen (Blau & Duncan, 1967) is dat in deze samenlevingen het proces van toewijzing van schaarse goederen (bijv. beroepsprestige of beroepsinkomen) plaats heeft op grond van 'achievement'-kenmerken (formeel onderwijs, niveau eerste baan, werkervaring) en niet op basis van 'ascription'-kenmerken (beroep vader, ras, maar ook geslacht). Gegeven vaker gevonden verschillen in beroepsniveau tussen mannen en vrouwen, leidt deze hypothese tot de volgende vraagstelling:

Zijn verschillen in beroepsniveau tussen mannen en vrouwen in Nederland in 1979 alleen te verklaren uit de geringere formele scholing van vrouwen en uit hun geringere werkervaring, of is het zo dat het effect van onderwijs- op beroepsniveau voor vrouwen niet zo groot is als voor mannen?

De tweede onderzoeksvraag is een toespitsing van de eerste. Deze toespitsing heeft plaats met behulp van hypothesen over 'human capital' uit de neoklassieke economie. Eerdere versies van deze hypothesen houden in dat iemands beroepsniveau (veelal gemeten als inkomen) wordt bepaald door zijn of haar arbeidsproductiviteit, welke op haar beurt weer door formele scholing en aantal jaren werkervaring wordt beïnvloed. Omdat bij empirische toetsingen arbeidsproductiviteit zelden rechtstreeks is gemeten en meestal aan de hand van onderwijs en ervaring is geschat, verschillen deze hypothesen uiteindelijk niet veel van hypothesen over toewijzing van schaarse goederen in industriële samenlevingen. Latere versies van 'human capital'-hypothesen benadrukken daarnaast andere kenmerken van personen die soms van invloed zouden zijn op bereikt beroepsniveau en op de samenhang tussen onderwijs en beroep. Volgens Roos (1981) hebben gehuwde werkende vrouwen met kinderen twee carrières, waarbij de carrière in het gezin de beroeps carrière op minstens twee manieren tegenwerkt. Enerzijds zouden huwelijk en kinderen voor vrouwen het geografisch gebied inperken waarbinnen naar een baan kan worden gezocht. Anderzijds bemoeilijkt dit tijd die wordt uitgetrokken voor de verzorging van partner en kinderen nieuwe investeringen in 'human capital' (bijscholing). Dit leidt tot de tweede onderzoeksvraag:

In hoeverre zijn mogelijke verschillen tussen mannen en vrouwen wat betreft het effect van onderwijs en ervaring op beroepsniveau te verklaren door te specificeren voor burgerlijke staat en het hebben van kinderen?

Net als aan de hypothese over verdeling van schaarse goederen in industriële samenlevingen, ligt aan de 'twee carrières-hypothese' de veronderstelling ten grondslag dat vrouwen in principe dezelfde toegang hebben tot beroepen al

mannen. Wanneer en voor zover dat in feitelijke zin anders blijkt te zijn, zou dit terug te voeren zijn op maatschappelijke condities die de verhouding tussen kosten en baten van investeringen in beroepskwalificaties van mannen en vrouwen doen verschillen.

Institutionele theorieën van de arbeidsmarkt, die het vertrekpunt vormen voor de derde onderzoeksvraag, gaan daarentegen uit van een opsplitsing van de arbeidsmarkt in deelmarkten voor verschillende categorieën, onder meer van grotendeels gescheiden markten voor mannen en vrouwen. Volgens de 'crowding'-hypothese van Bergmann (1971) concentreren vrouwen zich in enkele beroepen, omdat de toegang tot vele beroepen aan slechts weinig vrouwen is voorbehouden. Deze concentratie heeft een verlagend effect op de loonshoogte en beïnvloedt tevens de samenhang tussen onderwijs en inkomen. Niet alleen het inkomen van vrouwen in een bepaalde beroepsgroep zou lager zijn als het percentage vrouwen in deze beroepsgroep groter is, ook zou het verschil tussen het inkomen van mannen en vrouwen in een bepaalde beroepsgroep in dit geval kleiner zijn. Het ligt voor de hand de 'crowding'-hypothese niet alleen op beroepsinkomensverschillen toe te passen, maar ook op verschillen in bereikt beroepsprestige. Dit leidt tot de derde onderzoeksvraag:

Is in Nederland in 1979 het beroepsprestige in een bepaalde beroepsgroep lager naarmate het percentage vrouwen in die beroepsgroep groter is, en is het verschil in beroepsprestige tussen mannen en vrouwen kleiner naarmate er relatief meer vrouwen in een beroepsgroep voorkomen? Daarnaast, is het effect van onderwijs op beroepsniveau groter naarmate een beroepsgroep relatief meer mannen telt, en is dit effect, gegeven een bepaalde samenstelling van een beroepsgroep, voor mannen en vrouwen even groot? Of is het zo dat binnen een beroepsgroep dit effect voor vrouwen kleiner is dan voor mannen?

2. Onderzoeksofzet, indicatoren en analysetechnieken

2.1. De data

De in dit artikel gepresenteerde resultaten zijn de uitkomst van een secundaire analyse van de Arbeidskrachtentelling (AKT) 1979 (CBS, 1982).¹ In de te analyseren eenheden is een tweetal beperkingen aangebracht. Ten eerste is de analyse beperkt tot diegenen die op het moment van ondervraging in loondienst waren. Hiervan zijn echter uitgesloten militairen in dienst voor de eerste oefening. Ten tweede is bij de analyses slechts uitgegaan van de groep 27- tot 50-jarigen. Deze keuze is gemaakt, omdat enerzijds bij de jongeren de hogere onderwijsniveaus nog niet volledig zijn vertegenwoordigd en ander-

Tabel 1. De verdeling van beroepsprestigescores van mannen en vrouwen in loondienst, 27-50 jaar, in Nederland in 1979 (van laag naar hoog)*

Scores	Totaal (1)	Mannen (2)	Vrouwen (3)	Mannen (4)	Vrouwen (5)
<20	5,4	4,9	7,4	71,4	28,6
21-30	30,2	32,0	23,5	83,8	16,2
31-40	14,0	13,0	17,9	73,4	26,6
41-50	8,5	6,8	14,6	63,9	36,1
51-60	18,3	17,1	23,0	73,8	26,2
61-70	10,0	11,1	5,7	88,1	11,9
71-80	9,4	10,3	6,1	86,4	13,6
81-90	4,2	4,9	1,7	91,8	8,2
	100	100	100	79,2	20,8

* Kolommen: verdeling (percentages) (1) over de verschillende categorieën van de variabele; (2) voor mannen; (3) voor vrouwen; (4) per categorie van de variabele voor mannen; (5) per categorie voor vrouwen.

zijds omdat bij ouderen in een te sterke mate sprake zou kunnen zijn van een selectieve uitval uit het arbeidsproces. Hiermee wordt bedoeld dat mogelijk-kerwijs onder de ouderen de lager opgeleiden en de vrouwen een hogere kans hebben om wegens arbeidsongeschiktheid, werkloosheid of andere redenen het arbeidsproces te verlaten.

2.2. Empirische indicatoren voor de theoretische variabelen

De afhankelijke variabele, *beroepsniveau*, is in het verleden in soortgelijk onderzoek op twee manieren geïndiceerd: als het prestige van een bereikt beroep en als het inkomen dat individuen krachtens de uitoefening van een beroep hebben. De in de AKT 1979 aanwezige gegevens over uitgeoefende beroepen zijn op nominaal niveau als beroepstitel gecodeerd en met behulp van de beroepsprestigeschaal voor Nederland (Sixma & Ultee, 1983) gehercodeerd naar prestigescores. Aldus wordt in dit artikel met bereikt beroepsprestige als indicatie voor beroepsniveau gewerkt (zie tabel 1).

De min of meer, door de data, gedwongen keuze voor beroepsprestige als indicator voor beroepsniveau heeft als gevolg dat, in vergelijking met individueel beroepsinkomen als indicator, de resultaten van de analyse in minstens drie opzichten als 'conservatief' zijn te beschouwen, dit wil zeggen dat de

mate waarin vrouwen in Nederland in 1979 een lager beroepsniveau hebben dan mannen wordt onderschat.

Ten eerste is het bekend dat de mate waarin mannen en vrouwen in individueel beroepsinkomen van elkaar verschillen groter is dan de mate waarin ze in beroepsprestige van elkaar verschillen (Treiman & Terell, 1975; McClen-don, 1976; Siegers, 1980). Ten tweede zijn de grenzen van wat één beroepstitel vormt, in de regel zo ruim getrokken dat verschillen in werk en daarmee in prestige per beroepscategorie tussen mannen en vrouwen wel eens onvol-doende tot uitdrukking zouden kunnen komen. Uit analyses van Roos (1981) blijkt dat er sekseverschillen in beroepsopbrengsten zijn die niet door de variabele beroepsprestige, maar wel door 'gemiddeld inkomensniveau', tot uitdrukking worden gebracht. Ten derde wordt in onderstaande analyses gedaan alsof de vrouwelijke versie van een beroepstitel bij beoordeling tot eenzelfde prestige-oordeel zou leiden als de mannelijke versie van een be-roepstitel. Dit is echter niet het geval. Vrouwelijke versies van mannelijke ti-tels met een hoog beroepsprestige plegen een lager beroepsprestige te hebben (vgl. Van Doorne-Huiskes, 1984; zie ook Bose, 1985).

Uit tabel 1 blijkt, dat zich in de beroepen met de allerlaagste prestigescor-es relatief meer vrouwen dan mannen bevinden. Het tegenovergestelde is het geval in de beroepen met de hoogste prestigescor-es.

Als indicator voor het *onderwijsniveau* van de respondent is gekozen voor het hoogst behaalde diploma. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de Stan-daard Onderwijsindeling 1978 (CBS, 1980).²

Leeftijd kan gezien worden als een indicator voor cohort (een bepaalde leeftijds-groep in een bepaalde periode) en voor leeftijd in de zin van ouder-dom. Bij gebrek aan gegevens daaromtrent, wordt leeftijd ook vaak als indi-cator voor het aantal jaren werkervaring gebruikt. In dit artikel is dat ook het geval. Hierop komen we in paragraaf 4 terug.

Arbeidsduur geeft het aantal uren weer dat per week wordt gewerkt (in de week van ondervraging). Deze variabele is samen met leeftijd een indicator voor de werkervaring.

De variabelen *burgerlijke staat* en *het hebben van kinderen* dienen beide als indicatoren voor de 'twee carrières'-specificatie. Een onderscheid is ge-maakt naar nooit of ooit getrouwd geweest en naar het al dan niet hebben van kinderen (alleen voor mensen die ooit gehuwd zijn geweest).

In de context van de derde onderzoeksvraag is, in navolging van Martin en Roberts (1984a, 1984b), een *beroepsgroepen*variabele geconstrueerd. De cate-gorieën staan vermeld in tabel 2. Bij de samenstelling van de beroepsgroe-

Tabel 2a. De verdeling van beroepsgroepen van mannen en vrouwen in loondienst, 27-50 jaar, in Nederland in 1979*

2b. De gemiddelde beroepsprestigescores voor beroepsgroepen

	Totaal (1)	Mannen (2)	Vrouwen (3)	Mannen (4)	Vrouwen (5)	Mannen	Vrouwen
1	9,3	11,0	3,0	93,2	6,8	78	76
2	6,9	5,6	11,7	64,1	35,9	68	65
3	3,9	1,7	12,3	33,7	66,3	59	55
4	14,6	16,8	6,4	90,8	9,2	58	55
5	15,3	12,1	27,5	62,2	37,8	46	45
6	2,7	1,5	7,1	44,1	55,9	23	22
7	28,7	34,9	5,6	95,9	4,1	34	36
8	7,6	8,9	2,6	92,7	7,3	26	25
9	4,3	1,2	16,0	22,1	77,9	27	26
10	3,6	4,2	1,3	92,4	7,6	27	23
11	3,2	2,3	6,5	56,9	43,1	13	14
	100	100	100	78,9	21,3		

* Zie voor de betekenis van de kolomnummers tabel 1. Als basis voor de indeling in de beroepsgroepen heeft de Standaard Beroepenindeling (CBS, 1971) gediend. Een aantal meer of minder typisch 'mannelijke' of 'vrouwelijke' beroepsgroepen zijn onderscheiden: (1) professionele beroepen; (2) onderwijzend personeel; (3) verplegende, medische (geen artsen) en sociale beroepen; (4) andere hoofdarbeid beroepen op intermediair niveau; (5) secretariële beroepen; (6) winkelbedienden en verwante beroepen in de verkoopsector; (7) geschoolde beroepen; (8) half-geschoolde beroepen in fabrieken; (9) half-geschoolde beroepen in de huishoudelijke sfeer; (10) overige half-geschoolde beroepen; (11) ongeschoolde beroepen.

pen is (door Martin en Roberts) rekening gehouden met de deelnamecijfers van mannen en vrouwen. De verdeling van de variabele wordt vermeld in tabel 2a.

In tabel 2b staan de gemiddelde beroepsprestigescores vermeld voor mannen en vrouwen per beroepsgroep. Nadere bestudering van tabel 2a laat zien dat zich relatief veel vrouwen bevinden in de categorieën 9, 3, 6 en 11. Als typisch mannelijk kunnen de categorieën 7, 1, 8, 10 en 4 worden beschouwd.

2.3. Hypothesen

De onderzoeksvragen zijn uitgewerkt in de vorm van operationele hypothesen. De hypothesen voor beantwoording van de eerste onderzoeksvraag (de theorie van de industriële samenleving) luiden:

- 1a. Het gemiddelde beroepsprestige is voor elk onderwijsniveau gelijk voor mannen en vrouwen.
- b. Mogelijk gevonden verschillen onder 1a verdwijnen als men constant houdt voor werkervaring (leeftijd en arbeidsduur per week).

De hypothese voor de tweede onderzoeksvraag over twee carrières luidt:

2. Mogelijk gevonden verschillen onder 1a en b verdwijnen als men specificceert voor de variabelen burgerlijke staat en het hebben van kinderen.

De alternatieve hypothese voor 1a, b en 2 luidt steeds dat het gemiddelde beroepsniveau voor vrouwen kleiner is dan dat voor mannen.

De hypothesen voor beantwoording van de derde onderzoeksvraag, de institutionele theorie van de arbeidsmarkt, zijn de volgende:

- 3a. Naarmate het percentage vrouwen in een beroepsgroep hoger is, des te lager is het beroepsprestige van de mannen in die beroepsgroep.
- b. Naarmate het percentage vrouwen in een beroepsgroep hoger is, des te kleiner is het verschil in beroepsprestige tussen mannen en vrouwen in die beroepsgroep.
- c. Naarmate het percentage vrouwen in een beroepsgroep hoger is, des te kleiner is het effect van onderwijs- op beroepsniveau.
- d. Indien 3c niet verworpen hoeft te worden dan is binnen een beroepsgroep het veronderstelde effect voor vrouwen en mannen gelijk.

De hypothesen 3a en b zijn geformuleerd op het niveau van de beroepsgroepen en de hypothesen 3c en d op individueel niveau. Als alternatieve hypothese voor 3a, b en c geldt dat het percentage vrouwen geen invloed heeft op de vermelde verschijnselen.

2.4. Data analyse

Voor het toetsen van de hypothesen is gebruik gemaakt van regressie-analyse volgens het gewone kleinste kwadratenprincipe (hypothesen 1 en 2) en van correlatie-rekening (hypothese 3).

Het is van belang om uiteen te zetten welke informatie de regressievergelijkingen geven voor de evaluatie van verschillen tussen vrouwen en mannen. De regressievergelijking wordt steeds voor mannen en vrouwen apart geschat. Als men nu de parameters van deze vergelijkingen voor vrouwen en mannen vergelijkt, dan zijn er verschillende mogelijkheden in termen van groepsverschillen:

1. Er zijn geen verschillen voor mannen en vrouwen in termen van gemiddeld

Tabel 3. Regressie van beroepsprestige op onderwijsniveau, leeftijd en arbeidsduur

	A			B				R2	N
	intercept	opleiding	R2	intercept	opleiding	leeftijd	uren		
1. alle mannen	4,2	3,8	43	- 8,6	3,8	,15	,17	44	34.443
2. ongehuwd	5,3	3,6	50	5,1	3,6	,02	-,02	50	3.815
3. gehuwd zonder kinderen	4,1	3,8	45	- 6,3	3,9	,09	,16	45	4.374
4. gehuwd met kinderen	3,9	3,9	42	- 11,7	3,9	,17	,22	43	25.489
5. alle vrouwen	5,1	3,5	44	1,8	3,4	-,03*	,20	47	9.044
6. ongehuwd	10,4	3,3	46	7,0	3,3	,04*	,05*	46	2.163
7. gehuwd zonder kinderen	9,5	3,2	40	10,9	3,1	-,14	,15	41	1.857
8. gehuwd met kinderen	2,7	3,6	42	- 1,7	3,6	-,01*	,24	45	4.341

* Niet significant op 5%-niveau.

beroepsprestige, gegeven hun onderwijsniveau (regressiecoëfficiënt en intercept zijn voor beide groepen gelijk).

2. Het verschil in gemiddeld beroepsprestige is voor elk onderwijsniveau voor vrouwen en mannen gelijk (alleen de intercepten zijn verschillend).
3. De verschillen in gemiddeld beroepsprestige zijn voor elk onderwijsniveau voor mannen en vrouwen verschillend (intercepten en regressiecoëfficiënten zijn verschillend).

In het derde geval is het moeilijk inzichtelijk te karakteriseren wat de verschillen zijn. Daarom zal ook steeds het bereik van de afhankelijke variabele gepresenteerd worden. De grenzen van het bereik worden gevormd door de waarden die de afhankelijke variabele aanneemt volgens de regressievergelijking bij de laagste feitelijke score op de onafhankelijke variabele, in dit geval onderwijsniveau, en bij de hoogste feitelijke score op deze variabele.

3. Resultaten

In tabel 3 staan de resultaten vermeld in termen van regressiecoëfficiënten en percentages verklaarde variantie. In blok A staan de parameters voor de regressie van beroeps- op onderwijsniveau en in blok B de parameters voor de regressie van beroeps- op onderwijsniveau, leeftijd en arbeidsduur. In de bovenste vier rijen worden de resultaten vermeld voor mannen, al dan niet onderverdeeld naar de 'twee carrières'-variabelen. In de onderste vier rijen gebeurt hetzelfde voor vrouwen. Tabel 4 geeft op geheel analoge wijze het bereik van het gemiddelde beroepsniveau weer.

Tabel 4. Het bereik van het verwachte gemiddelde beroepsprestige voor verschillende groepen

	A		B	
	zonder constanthouding	met constanthouding	leeftijd (gem)	uren (gem)
1. alle mannen	27,1-73,0	27,0-73,2	36	41
2. ongehuwd	26,8-69,9	26,8-69,9	34	41
3. gehuwd zonder kinderen	27,2-73,4	26,9-73,7	34	41
4. gehuwd met kinderen	27,1-73,4	27,0-73,4	38	41
5. alle vrouwen	26,2-68,4	26,6-67,7	37	27
6. ongehuwd	30,0-69,2	30,0-69,2	36	37
7. gehuwd zonder kinderen	28,7-67,0	29,2-66,2	34	30
8. gehuwd met kinderen	24,2-67,3	24,3-67,3	38	21

Hypothese 1a

Het verschil in de regressiecoëfficiënt van beroeps- op onderwijsniveau van mannen (tabel 3, blok A, regel 1: 3,8) en vrouwen (tabel 3, blok A, regel 5: 3,5) is significant met een t-waarde van 5,6. Dit is voldoende reden om de hypothese te verwerpen. Kijken we nu hoe het verwachte gemiddelde beroepsprestige voor mannen en vrouwen verschilt (tabel 4, blok A, regels 1 en 5), dan blijkt dat dit voor mannen op elk onderwijsniveau groter is dan voor vrouwen. We zien ook dat het verschil toeneemt van 0,9 beroepsprestigepunten voor de laagste onderwijscategorie tot 4,6 voor de hoogste.

Hypothese 1b

Onder constanthouding van de werkervaringsvariabelen, leeftijd en arbeidsduur, veranderen de effecten van onderwijs- op beroepsniveau nauwelijks. Opvallend is (zie tabel 3, blok B, regels 1 en 5) dat het effect van leeftijd op beroepsniveau nogal verschilt voor mannen en vrouwen. We berekenen weer het bereik van onderwijs in termen van beroepsniveau. Hierbij substitueren we voor de variabelen leeftijd en arbeidsduur het gemiddelde voor vrouwen en mannen afzonderlijk. Deze gemiddelden staan naast het bereik in tabel 4 (blok B, regels 1 en 5) vermeld. In plaats van een afname in de verschillen nemen we zelfs een toename waar. Ook deze hypothese moet dus verworpen worden.

Hypothese 2

Specificeren we de verbanden tussen onderwijs- en beroepsniveau voor de 'twee-carrières'-variabelen, dan kunnen we het volgende constateren. Bij de vergelijking van mannen onderling is er een duidelijk verschil tussen ooit ge-

huwden enerzijds en nooit gehuwden anderzijds. Bij vrouwen daarentegen is het grootste verschil dat tussen vrouwen met en zonder kinderen. In tabel 4 staat het bereik van het gemiddelde beroepsprestige vermeld voor de verschillende subgroepen. Voor mannen geldt dat de ongehuwden minder dan de gehuwd profijt hebben van hun hogere opleidingen. Voor vrouwen liggen de zaken wat gecompliceerder. Ongehuwde vrouwen hebben op elk onderwijsniveau een hoger gemiddeld beroepsprestige dan gehuwde vrouwen. Vergelijken we gehuwde vrouwen zonder en met kinderen dan zien we dat vrouwen zonder kinderen in de lagere opleidingsgroepen een hoger gemiddeld beroepsprestige hebben dan vrouwen met kinderen. Dit verschil wordt echter met het stijgen van het onderwijsniveau steeds kleiner. Vergelijken we mannen met vrouwen dan zien we dat er duidelijke verschillen zijn en wel in die zin dat er zowel voor ongehuwden, gehuwd met en zonder kinderen een differentiatie is in het effect van onderwijs- op beroepsniveau. Hypothese 2 moet dus ook verworpen worden.

Hypothese 3a

De op basis van de tabellen 2a en b te berekenen correlatie tussen het percentage vrouwen in een beroepsgroep en het gemiddelde beroepsprestige van mannen in die beroepsgroep bedraagt $-0,18$. Met deze coëfficiënt hoeft de hypothese niet verworpen te worden. Wel is dit slechts een zeer zwak verband. Slechts iets meer dan 3% van de variantie in gemiddeld beroepsprestige wordt verklaard door het percentage vrouwen in die beroepsgroep.

Hypothese 3b

De gevonden correlatie tussen het percentage vrouwen in een beroepsgroep en het verschil in beroepsprestige voor mannen en vrouwen in die beroepsgroep bedraagt 0,06 en is dus verwaarloosbaar. Deze hypothese moet worden verworpen.

Hypothese 3c

De gevonden regressiecoëfficiënt bedraagt $-0,004$. Dit wil zeggen dat het effect van onderwijsniveau op gemiddeld beroepsprestige met 0,004 afneemt voor ieder extra percent mannen in een beroepsgroep. De hypothese moet verworpen worden, omdat het gevonden effect de andere richting op gaat dan is voorspeld.

Hypothese 3d is niet meer aan de orde nu hypothese 3c is verworpen.

4. Conclusie en discussie

In deze laatste paragraaf worden de resultaten in het licht van de verschillende theorieën geëvalueerd. Daarnaast zal worden aangegeven welke nieuwe onderzoeksvragen kunnen worden gesteld en beantwoord in een analyse voor verschillende tijdstippen.

In de theorie van de industriële samenleving en in de 'human capital'-theorie staat de samenhang centraal tussen beroepsniveau enerzijds en onderwijsniveau en werkervaring anderzijds. Volgens de theorie worden geen duurzame verschillen tussen vrouwen en mannen verwacht. De resultaten van de analyse in het kader van de hypothesen 1a, b en 2 tonen echter aan dat het effect van onderwijs- op beroepsniveau voor vrouwen kleiner is dan voor mannen. Dit laatste geldt ook als er rekening wordt gehouden met kenmerken als werkervaring (geïndiceerd door leeftijd en arbeidsduur per week), burgerlijke staat en het hebben van kinderen.

Enkele woorden over de indicering van werkervaring door leeftijd zijn hier op zijn plaats. Leeftijd is zeker geen perfecte indicator als het om een vergelijking tussen vrouwen en mannen in het algemeen gaat. Het is echter wel zo dat bij de vergelijking van ongetrouwde vrouwen met mannen in het algemeen en met ongetrouwde mannen, voor vrouwen nog steeds een kleiner effect van onderwijs- op beroepsniveau wordt aangetroffen dan voor mannen. In deze laatste vergelijking kunnen we er ook stelliger van uitgaan dat ongetrouwde vrouwen in principe over dezelfde werkervaring beschikken als (ongetrouwde) mannen.

Met de resultaten is tevens aangetoond dat de variabelen leeftijd en arbeidsduur per week een eigen effect hebben op het beroepsniveau. We zijn in dit artikel echter niet geïnteresseerd in deze effecten op zichzelf. Voor ons is hier slechts van belang of de opname van deze variabelen de gevonden verschillen in de regressie van beroeps- op onderwijsniveau voor vrouwen en mannen kunnen verklaren. Dit laatste is nauwelijks het geval.

Samenvattend kunnen we voor de eerste en de tweede onderzoeksvraag concluderen dat de resultaten tegen de 'human capital'-theorie en de theorie van de industriële samenleving spreken. Het is zelfs zo dat een aanvulling van de 'human capital'-theorie langs de lijnen van Roos (1981) nog steeds onverklaarde verschillen tussen vrouwen en mannen te zien geeft.

In de hypothesen 3a, b, c en d staat de sekse-segregatie in verschillende beroepsgroepen centraal. De gedachte is dat naarmate de relatieve deelname van vrouwen aan een bepaalde beroepsgroep groter is:

1. het gemiddelde beroepsprestige voor mannen lager is,
2. het verschil in beroepsprestige tussen vrouwen en mannen kleiner is, en
3. het effect van onderwijs- op beroepsniveau kleiner is.

Voor deze hypothesen kon geen volledige bevestiging worden gevonden. Omdat we soms wel zwakke verbanden aantreffen, is er echter ook geen sprake van duidelijke weerleggingen. Deze resultaten zijn in overeenstemming met eerdere bevindingen van Koot-du Buy en Siegers (1983).

Men zou kunnen opperen dat er bij de operationalisering van de hypothesen ten onrechte is uitgegaan van een rechtlijnig verband tussen het percentage vrouwen in een beroepsgroep en de hierboven vermelde verschijnselen. Het is mogelijk dat onder een bepaalde drempelwaarde het percentage vrouwen in een beroepsgroep geen gevolgen heeft voor het rendement van onderwijs, maar dat dit daarboven wel het geval is. Het zou echter arbitrair zijn om in een empirische analyse een willekeurige drempelwaarde aan te nemen. Misschien is het echter mogelijk om aan de hand van studies die betrekking hebben op het meso-niveau van bedrijven (Kanter, 1977 en Ott, 1985) tot bruikbare voorspellingen te komen over de plaats van relevante drempelwaarden op het macro-niveau van de Nederlandse arbeidsmarkt. Het zou kunnen zijn dat een beperkt percentage vrouwen als 'token' fungeert.

In dit artikel is niet slechts aangetoond dat het rendement voor vrouwen lager is, maar zijn ook numerieke schattingen gegeven van de mate waarin dit het geval is. Deze schattingen voor 1979 kunnen gebruikt worden voor vergelijkingen in de tijd. Het is dan ook de bedoeling de hierboven gepresenteerde analyses te herhalen voor de jaren 1960 en 1973. Voor beide jaren kunnen niet alleen de hier gestelde vragen worden beantwoord, maar ook vragen van meer comparatieve aard. We noemen er hier enkele. Is het onderwijs- én het beroepsniveau van vrouwen tussen 1960 en 1979 sneller gestegen dan dat voor mannen? Is het beroepsniveau van vrouwen zoveel gestegen als op grond van hun gestegen onderwijsniveau zou kunnen worden verwacht, of heeft de stijging van het onderwijsniveau voor mannen een deel van de gevolgen van meer onderwijs voor vrouwen teniet gedaan? Met andere woorden: zijn voor vrouwen de regressies van beroeps- op onderwijsniveau in de loop van de tijd afgenomen? Is het verschil in het effect van onderwijs- op beroepsniveau voor vrouwen en mannen in 1979 kleiner dan in 1973 of in 1960? Traden er tussen 1960 en 1973 al wijzigingen op, of gebeurde dit pas tussen 1973 en 1979? Of waren er helemaal geen wijzigingen?

Beantwoording van deze vragen zal een nader antwoord kunnen geven op de vraag in hoeverre de toename in onderwijsniveau voor vrouwen ook de bedoelde gevolgen van hoger beroepsniveau (en inkomen) heeft opgeleverd.

1. De arbeidskrachtentellingen zijn streekproefenquêtees onder de Nederlandse bevolking, die elke twee jaar door het Nederlandse Centraal Bureau voor de Statistiek worden uitgevoerd. De steekproef is getrokken uit de in Nederland woonachtige bevolking met uitzondering van de bevolking in inrichtingen en tehuizen en de zgn. varende en rijdende bevolking. Bij de analyse werd gebruik gemaakt van de door het CBS berekende weegfactoren (zie CBS, 1982).
2. In de analyse zijn de niveaus twee t/m zes hergecodeerd naar duur van de opleiding. De scores zijn dan resp. 6, 9, 12, 15 en 18 jaar.

Literatuur

- Bergmann, B.R. (1971), 'The effect on white incomes of discrimination in employment', *Journal of Political Economy*, maart/april 1971.
- Blau, P. en O. Duncan (1967), *The American occupational structure*, New York, Wiley, 1967.
- Bose, C. (1985), *Jobs and gender*, New York, Praeger.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1971), *14e Algemene volkstelling 28 februari 1971. Systematische classificaties; 2. beroepenclassificaties*, Voorburg, CBS.
- (1980), *Standaard Onderwijsindeling SOI 1978. Deel 1: methodologische inleiding*, Voorburg, CBS.
- (1982), *Arbeidskrachtentelling 1979. Deel 1: methode; bevolking en beroepsbevolking; werkzame personen en werklozen*, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij.
- Doorne-Huiskes, J. van (1984), Vrouwen in mobiliteits- en stratificatieonderzoek, *Mens en Maatschappij*, jrg. 59, pp. 269-291.
- Goldthorpe, J.H. (1964), 'Social stratification in industrial society'. In: Paul Halmos (red.) *The development of industrial societies. The sociological review (england) monograph no. 8*, pp. 97-122.
- Kanter, R.M. (1977), *Men and women of the corporation*, New York, Basic Books, 1977.
- Koot-du Buy, A.H.E.B. en J.J. Siegers (1983), 'Loonverschillen tussen mannen en vrouwen: een test van Bergmann's crowding-theorie', *Maandschrift Economie*, jrg. 83, april 1983.
- Martin J. en C. Roberts (1984a), *Women and Employment: a lifetime perspective*, London, Her Majesty's Stationery Office.
- (1984b), *Women and Employment: the technical report*, London, Office of Population Censuses and Surveys.
- McClendon, M.J. (1976), 'The occupational status attainment processes of males and females', *American Sociological Review*, jrg. 41, pp. 52-64.
- Ott, M. (1985), *Assepoesters en kroonprinsen. Een onderzoek naar de minderheidspositie van agentes en verplegers*, Amsterdam, SUA.
- Roos, P.A. (1981), *Occupational segregation in industrial society: A twelve-nation comparison of gender and marital differences in occupational attainment*, Los Angeles (diss.).
- Siegers, J.J. (1980), 'Beroepssegregatie en sociale ongelijkheid tussen mannen en vrouwen op de Nederlandse arbeidsmarkt', *Sociale Wetenschappen*, 23, pp. 281-295.
- Sixma, H. en W. Ultee (1983), 'Een beroepsprestigeschaal voor Nederland in de jaren tachtig', *Mens en Maatschappij*, 58, pp. 360-382.
- Treiman, D.J. en K. Terrell (1975), 'Sex and the process of status attainment: a comparison of working women and men', *American Sociological Review*, 40, pp. 174-200.